

TIL – TAFAKKUR KO‘ZGUSI

Chilonzor 1- son politexnikumi

Ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi

Raxmonova Zohida**Kuchkarovna**email. raxmonovazohida8@gmail.com

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy aloqaning mohiyati, ularning inson tafakkurini shakllantirishdagi o‘rni hamda o‘zaro ta’sir mexanizmi tahlil qilinadi. Til inson tafakkurining ifoda vositasi, tafakkur esa tilning mazmuniy negizi sifatida izohlanadi. Shuningdek, maqolada ona tilining shaxs tafakkurini rivojlantirishdagi beqiyos ahamiyati, o‘qituvchining bu jarayondagi o‘rni va mas’uliyati haqida fikr yuritiladi. Zamonaviy ta’lim tizimida tilni nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkurni shakllantiruvchi, milliy o‘zlikni anglatadigan, ma’naviy qadriyatlarni aks ettiruvchi ijtimoiy hodisa sifatida o‘rganish zarurligi asoslab beriladi. Maqolada til va tafakkur uyg‘unligining inson tafakkur madaniyatini, nutq ravonligini va ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rni ham keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Til, tafakkur, ona tili, tafakkur madaniyati, fikrlash, nutq, milliy o‘zlik, ta’lim jarayoni, o‘qituvchi mahorati, ijodiy tafakkur.

ANNOTATION This article analyzes the essence of the interconnection between language and thinking, their role in the formation of human consciousness, and the mechanism of their mutual influence. Language is interpreted as the means of expressing thought, while thinking is regarded as the semantic foundation of language. The paper highlights the invaluable role of the native language in developing human thinking and emphasizes the teacher’s responsibility in this process. It is substantiated that in the modern education system, language should be studied not only as a means of communication but also as a social phenomenon that shapes thinking, reflects

national identity, and embodies spiritual values. The article also examines the importance of the harmony between language and thought in fostering intellectual culture, fluent speech, and creative thinking among learners.

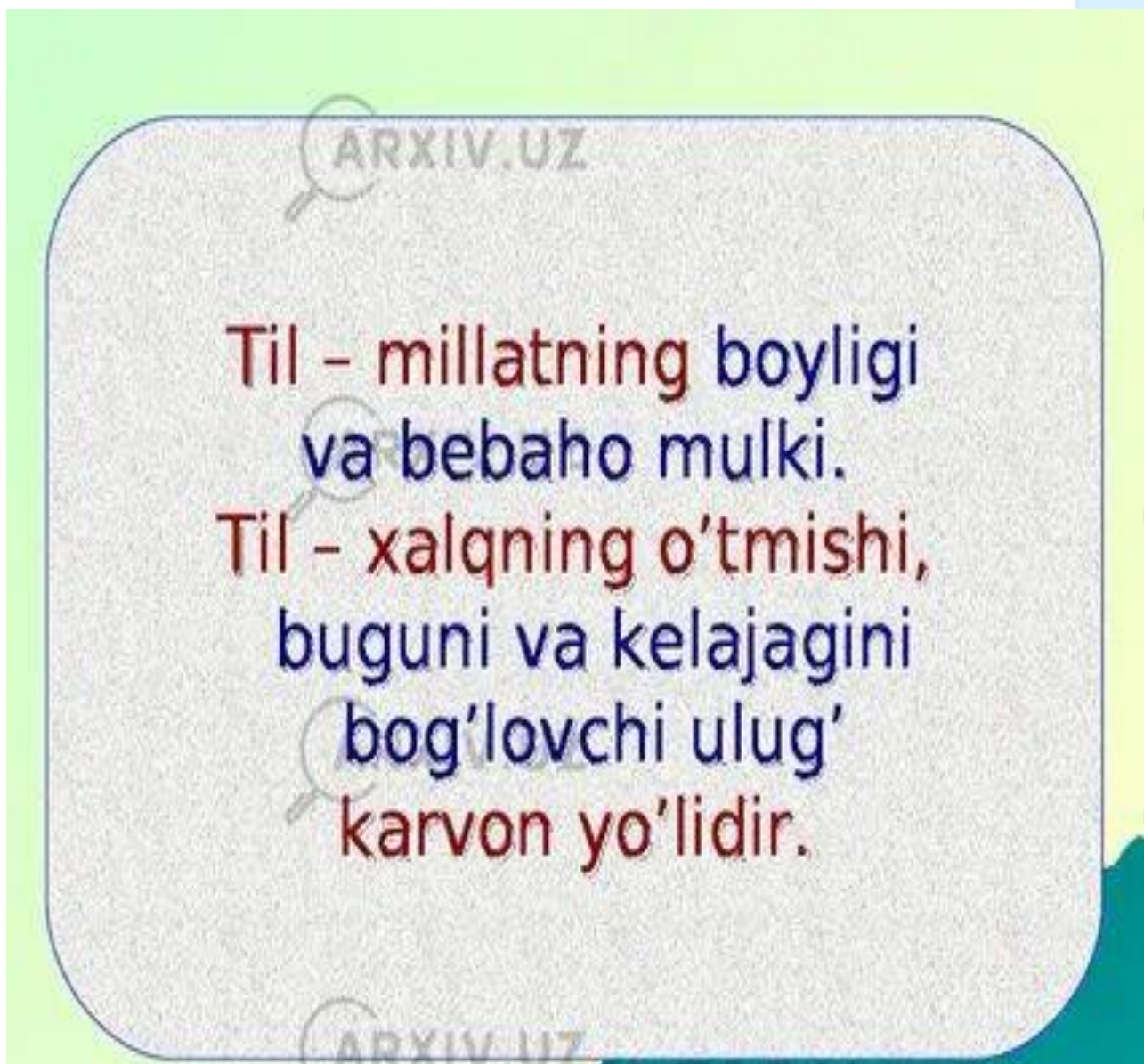
Key words language, thinking, native language, culture of thinking, reasoning, speech, national identity, educational process, teacher's mastery, creative thinking.

KIRISH Til — insoniyat sivilizatsiyasining eng muhim tayanchi, tafakkur, madaniyat va milliy o'zlikning ko'zgusidir. Inson mavjud bo'lgan har bir davrda u o'z fikrlarini ifoda etish, tajriba va bilimlarini avloddan avlodga yetkazish uchun tilga tayanib kelgan. Shuning uchun ham til insoniyatning ruhiy, madaniy va ijtimoiy taraqqiyotini ifoda etuvchi eng qudratli vosita hisoblanadi. Har bir xalqning tarixiy xotirasi, qadriyati, urf-odati, dunyoqarashi avvalo uning tilida mujassam bo'ladi. Shu bois, "Til – tafakkur ko'zgusi" degan fikr nafaqat badiiy, balki falsafiy mazmunga ham ega.

Til-millat ko'zgusi!

Til va tafakkur bir-biri bilan chambarchas bog'langan hodisalar bo'lib, biri ikkinchisiz mavjud bo'la olmaydi. Tafakkur insonning ichki fikrlash jarayonidir, til esa shu fikrlarning tashqi ifodasi, ularni boshqalarga yetkazish vositasidir. Tafakkur tilda shakllanadi, til esa tafakkur orqali mazmun kasb etadi. Bu o'zaro munosabat tilshunoslik, psixologiya, falsafa va pedagogika fanlarida keng o'rganilgan asosiy masalalardan biridir. Masalan, rus olimi L. S. Vygotskiy o'zining "Fikr va til" asarida "Til – bu tafakkurning tashqi qobig'i, tafakkur esa tilning ichki mohiyati" deb bejiz ta'kidlamagan. Til inson tafakkurining shakllanishida nafaqat fikrni ifoda etuvchi, balki uni **tartibga soluvchi va rivojlantiruvchi** vosita sifatida ham xizmat qiladi.

Inson o‘z fikrini so‘z orqali shakllantirar ekan, u o‘z tafakkurini yanada aniq, tizimli va mantiqiy qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, til tafakkurning “oynasi”gina emas, balki uning “me’mori” hamdir. Ona tili fanini o‘qitish jarayonida aynan shu bog‘liqlikni chuqur anglash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat, psixologik sezgirlik va ilmiy tafakkur talab etadi. Chunki tilni o‘rgatish — bu faqat grammatik qoidalarni o‘rgatish emas, balki o‘quvchilarda **fikrlash, tushunish va ifoda etish** madaniyatini shakllantirish demakdir. Bu esa o‘z navbatida shaxsning tafakkurini kengaytiradi, ijodkorlik salohiyatini oshiradi, nutq madaniyatini yuksaltiradi.

Tilning inson tafakkuriga ta'siri haqida mashhur faylasuflardan biri Vilgelm fon Gumboldt shunday degan edi: *“Har bir xalq o‘z tilida o‘z dunyosini ko‘radi.”* Bu so‘zlar tilning milliy tafakkur bilan uzviy bog‘liqligini yaqqol ko‘rsatadi. Demak, til nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning ruhiy olamini, dunyoni idrok etish usulini, fikrlash modelini shakllantiruvchi omildir. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o‘rgatish, ularda milliy tafakkurni shakllantirish masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonning muvaffaqiyati, avvalo, o‘qituvchining ona tili ta’limidagi yondashuviga, darsda tildan to‘g‘ri va ifodali foydalanish mahoratiga bog‘liq. Chunki o‘quvchi dunyoni til orqali anglaydi, o‘z tafakkurini so‘z orqali ifodalaydi. Shu sababli, *“Til – tafakkur ko‘zgusi”* g‘oyasi bugungi kunda nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. O‘qituvchi o‘quvchilarda ona tiliga mehr uyg‘otish, ularning so‘z boyligini kengaytirish, nutq va tafakkur uyg‘unligini shakllantirish orqali ularni fikrlovchi, o‘ylovchi, tahlil qiluvchi shaxs sifatida tarbiyalaydi. Bu esa ta’lim tizimining eng yuksak maqsadlaridan biridir — **fikrlovchi shaxsni shakllantirish** tamoyilini ro‘yobga chiqaradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Til va tafakkur bir-biridan ajralmas hodisalardir. Ular insonning borliqni anglash, o‘z fikrini ifoda etish hamda boshqa insonlar bilan aloqa o‘rnatish jarayonida o‘zaro uyg‘un holda amal qiladi. Til — tafakkurning ifoda vositasi, tafakkur esa tilning mazmuniy asosidir. Demak, inson tafakkursiz tilni, tildan tashqari esa tafakkurni to‘liq tasavvur eta olmaydi. Har bir millatning dunyoqarashi, madaniyati, ma’naviy merosi, tarixiy xotirasi tilda o‘z aksini topadi. Shu boisdan ham *“Til – millat ko‘zgusi”* degan fikr bilan bir qatorda, *“Til – tafakkur ko‘zgusi”* degan ibora ham o‘z mazmun-mohiyatini to‘liq namoyon etadi.

Til inson tafakkurining mahsuli sifatida, o‘z navbatida, tafakkurning rivojiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Inson tafakkuri qanchalik boy, serqirra bo‘lsa, uning tili ham shunchalik mazmunan teran va ifodaviy bo‘ladi. Masalan, buyuk mutafakkirlarimiz — Alisher Navoiy, Ahmad Donish, Abdulla Avloniy, Cho‘lpon, Fitrat singari allomalar asarlarida tildagi so‘z boyligi, badiiy uslublarning rang-barangligi ularning chuqur tafakkuri bilan uzviy bog‘liqdir. Navoiy *“Til — insonning aqli va fahmi bilan*

bezanur”, deb bejiz aytmagan. Chunki fikr til vositasida shakllanadi, til orqali ifoda topadi va boshqalarga yetkaziladi. Shuningdek, til va tafakkur oʻrtasidagi uzviy aloqani oʻrganish tilshunoslik, psixologiya va falsafa fanlari kesishgan nuqtada dolzarb masalalardan biri sanaladi. Zamonaviy tilshunoslar fikricha, til nafaqat fikrni ifodalaydi, balki uni shakllantiradi ham. Ya’ni inson tafakkur doirasi tili imkoniyatlari bilan belgilanadi. Shu sababli ona tilining boyligi va ravonligi bevosita xalqning tafakkur kengligiga, dunyoqarashiga va madaniyatiga bogʻliqdir. Ona tili — milliy tafakkurning asosiy ustuni. Aynan ona tili orqali shaxsning mantiqiy fikrlash qobiliyati, tushunchalarni umumlashtirish, tahlil qilish, sabab-oqibat bogʻlanishlarini anglash qobiliyatlari shakllanadi. Shu jihatdan, oʻqituvchining vazifasi faqat tilni oʻrgatish emas, balki oʻquvchining tafakkurini rivojlantirish, uni mustaqil fikrlashga oʻrgatishdan iboratdir. Bugungi ta’lim tizimida “kompetensiyaga asoslangan yondashuv” aynan shu maqsadni koʻzlaydi. Ona tili darslari orqali oʻquvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlash, ijodiy yondashuv, nutq madaniyatiga hurmat singdiriladi. Til — milliy oʻzlikning, tafakkur esa ma’naviy yetuklikning belgisi. Inson oʻz tilini mukammal bilgan sari, u oʻzligini anglaydi, milliy qadriyatlariga hurmat bilan qaraydi. Shu sababdan ona tiliga e’tibor — bu xalq tafakkuriga, millat ruhiga e’tibor demakdir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham bu borada shunday degan edi: *“Til — millatning ruhidir. Uni asrash, rivojlantirish va qadrlash barchamizning burchimizdir.”* Tilning ta’sir kuchi shunchalik kengki, u inson tafakkurini nafaqat ifodalaydi, balki uni tarbiyalaydi ham. Til orqali shaxs oʻz hissiyotlarini, munosabatini, hayotiy pozitsiyasini shakllantiradi. Shu boisdan har bir pedagog, xususan ona tili va adabiyot fani oʻqituvchisi til orqali oʻquvchilarda tafakkur madaniyatini rivojlantirishga e’tibor qaratmogʻi zarur. Dars jarayonlarida xalq ogʻzaki ijodi namunalaridan, adabiy matnlardan, maqollardan, hikmatli soʻzlardan samarali foydalanish — nafaqat til oʻrgatish, balki oʻquvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini ham kuchaytiradi. Bugungi globallashuv davrida chet tillarining oʻrganilishi tabiiy jarayon boʻlsa-da, ona tilining mavqei va qadri yanada yuksalishi zarur. Chunki oʻz ona tilini chuqur bilgan inson boshqa tillarni ham oson oʻzlashtiradi,

chunki til tafakkurning asosi, tafakkur esa barcha bilimlarning manbaidir. Shunday ekan, “Til – tafakkur ko‘zgusi” degan g‘oya har bir o‘qituvchi faoliyatining bosh mezoniga aylanishi kerak.

XULOSA VA TAKLIFLAR Xulosa qilib aytganda, **til va tafakkur** o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik insonning intellektual va ma‘naviy kamoloti uchun eng muhim omillardandir. Til — inson tafakkurining tashqi ifodasi, tafakkur esa tilning ichki mazmunidir. Ularning uyg‘unligi shaxsning fikrlash madaniyatini, dunyoqarashini, ijodiy qobiliyatini shakllantiradi. Shuning uchun ham “Til – tafakkur ko‘zgusi” degan ibora nafaqat badiiy, balki ilmiy haqiqat sifatida e‘tirof etilishi zarur.

Ona tili orqali inson borliqni anglaydi, uni tahlil qiladi, fikrini shakllantiradi va uni boshqalarga yetkazadi. Shu sababdan har qanday jamiyatning ma‘naviy yuksalishi, ilm-fan taraqqiyoti ham til rivoji bilan chambarchas bog‘liqdir. Tilning boyligi — millatning tafakkur kengligi, tildagi ifoda vositalarining rang-barangligi esa xalqning madaniy darajasi va estetik didini ko‘rsatadi. Bugungi globallashuv jarayonida tilni nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkurni shakllantiruvchi ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida o‘rganish nihoyatda muhimdir. Ayniqsa, o‘tib kelayotgan yosh avlodni milliy o‘zlik, mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va ijodiy tafakkur ruhida tarbiyalashda ona tilining o‘rni beqiyosdir. O‘qituvchi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchining tafakkurini uyg‘otuvchi, nutqini boyituvchi, ma‘naviy shakllanishiga yo‘naltiruvchi shaxs bo‘lmog‘i lozim. Tilni mukammal egallagan o‘quvchi o‘z fikrini aniq, lo‘nda va mantiqan izchil ifodalay oladi. Bu esa uning tafakkurining ravonligi, dunyoqarashining kengligi va ijodiy salohiyatining oshishiga sabab bo‘ladi. Shu ma’noda, ona tili ta’limi faqat grammatik bilim berish emas, balki shaxsning tafakkurini shakllantirish, uni mustaqil fikrlaydigan, ma‘naviy barkamol inson sifatida voyaga yetkazish demakdir. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari va global madaniyat oqimi sharoitida ona tilini asrash va rivojlantirish milliy tafakkurni, milliy o‘zlikni saqlab qolishning eng muhim sharti hisoblanadi. Har bir o‘qituvchi, har bir ziyoli shaxs bu borada mas’uliyatni chuqur his etib, o‘quvchilarga tilning nafosatini, so‘zning qudratini, fikrning kuchini anglatmog‘i kerak. Xulosa o‘rnida aytish

mumkinki, **til** — **insonning tafakkur oynasi, tafakkur esa tilning yuragidir**. Ularni uyg'un holda rivojlantirish orqali biz nafaqat bilimli, balki fikrlovchi, yaratuvchan, milliy ruhga ega yoshlarni tarbiyalay olamiz. Shunday ekan, "Til – tafakkur ko'zgusi" g'oyasi har bir o'qituvchi faoliyatining bosh tamoyiliga aylanishi kerak. Chunki tilni sevgan inson tafakkurini, tafakkurini rivojlantirgan esa jamiyatni yuksaltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy, A. **Xamsa**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
2. Navoiy, A. **Lison ut-tayr**. – Toshkent: Sharq, 1993.
3. Oripov, A. **Saylanma**. 2 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston, 2001.
4. Oripov, A. **Hijron dardlari**. – Toshkent: O'zbekiston, 1996.
5. G'aniyev, A. **Alisher Navoiy: Hayoti, ijodi, merosi**. – Toshkent: Fan, 2002.
6. Qodirov, S. **Abdulla Oripov poetikasi**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
7. Karimov, I. A. **Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. Abdug'aniyeva, M. **O'zbek she'riyati va vatanparvarlik ruhining ifodasi** // O'zbek tili va adabiyoti. – 2020. – №2. – B. 45–50.
9. Xolmirzayev, O. **O'zbek adabiyoti va milliy g'oya**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
10. To'xtaboyev, Z. **Adabiyotda vatanparvarlik: nazariy yondashuvlar** // Adabiyotshunoslik ilmi rivoji. – 2019. – №1. – B. 30–38.